

Julia Rysicz-Szafranec
Wrocław, Uniwersytet Wrocławski

ОЛЕКСАНДР ФІНКЕЛЬ В ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Oleksander Finkel in the History of Ukrainian Translation Studies

ABSTRACT: Over the past 15 years, a tendency to restore the forgotten or little-known names of scholars and translators of the Executed Renaissance period has clearly been seen in modern Ukrainian translation studies. One such scholar was Oleksander Finkel, the first author in Ukraine and the USSR of a systematic academic work entitled *The Theory and Practice of Translation* (Kharkiv, 1929). The conditions for a proper appraisal of the work of this theorist, teacher and translator were to appear only a decade ago, after the reprint of the above-mentioned pioneering work. Therefore, the aim of the article is to acquaint the reader with the most important theoretical postulates of this and other works by Finkel, placing the main emphasis on innovations in his views – both from the perspective of his time and nowadays. The methods used during the analysis, in particular the synchronic and diachronic, allow one to reflect on the general translation discussion of the early twentieth century that Oleksander Finkel participated in. As it turned out as a result of the research, the scholar and translator was one of the first in Ukrainian translation studies to formulate the linguistic theory of translation and was a consistent supporter of quantitative accuracy in the evaluation of translated works.

KEYWORDS: translation studies, translation problems, linguistic theory of translation, criteria for translation quality, self-translation.

Вступ

Щойно напередодні 110-річчя з дня народження Олександра Фінкеля вийшла книга із промовистою назвою *Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства* (Вінниця, 2007), у якій передруковано, зокрема, піонерську працю тоді ще молодого теоретика і перекладача-початківця, видану в Харкові у 1929 році під назвою *Теорія й практика перекладу*.

Забутість і певну таврованість Фінкеля в українському мовознавстві упорядники книги слушно пояснили двома абсолютно полярними причинами. Так, у радянський період у мовознавстві „мало було охочих визнати той незаперечний факт, що перша монографія з теорії та практики перекладу вийшла в Україні й українською”¹. Натомість українське мовознавство доби незалежності не вибачило О. Фінкелеві участі в кампанії тотального знищення проукраїнських лексикографів (як, наприклад, репресованого Тадея Секунди) та публікації статті *Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння* („Мовознавство”, 1934), де свідомо чи під тиском автор характеризує своїх колег за фахом між іншим такими словами:

Націоналістичну термінологію утворював не лише ІУНМ [Інститут української наукової мови – авт.]: з меншою помпезністю, але не з меншою дійовістю утворювали її «невідомі солдати» націоналізму, які виконували накази свого штабу – ІУНМ².

Відтак не дивно, що, на відміну від архівно-бібліотечної доступності кількох примірників першої наукової праці О. Фінкеля (принаймні до часу її передруку в 2007 році), зацитовану вище статтю викладено повністю на знаній серед мовознавців інтернет-сторінці www.movahistory.org.ua. Подібно презентовано доробок ученого й діаспорними упорядниками *Енциклопедії Українознавства* з 1984 року³, де основний наголос поставлено на ганебній практиці боротьби з „українським буржуазним націоналізмом”; опріч того, підкреслено і переважно русистську спеціалізацію О. Фінкеля-науковця. Його першу перекладознавчу монографію також згадано, однак рядком пізніше, після доволі стигматичної, на наш погляд, згадки „брав участь у кампанії”⁴. Зовсім не висвітлено й перекладацької практики мовознавця, що можна пояснити лише тенденційністю, адже на час видання *Енциклопедії Українознавства* вийшли друком п’ять перекладацьких робіт О. Фінкеля, дві з яких (з початку 20-х рр. ХХ століття) були з мови

¹ *Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства*, за ред. Л. Черноватого і В. Карабана, Вінниця 2007, с. 5.

² О. Фінкель, *Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння*, [в:] http://movahistory.org.ua/wiki/Фінкель_Ол._М._Термінологічне_шкідництво_і_його_теоретичне_коріння (24.07.2019).

³ Детальніше енциклопедичні ноти див. тут: *Олександр Фінкель – забутий теоретик...*, с. 38.

⁴ *Ibidem*, с. 38.

їдиш, а решта (за часом – значно пізніше, з кінця 60-х рр. ХХ ст.) – це сонети Вільяма Шекспіра, перекладені російською мовою⁵.

Енциклопедична довідка про О. Фінкеля у виданні *Українська мова* (Київ, 2004) уже більш повно характеризує вченого як „українського і російського мовознавця, педагога, перекладача”⁶ і завершує виклад коротким переліком перекладознавчих праць.

Найновішою згадкою про дослідника є опублікована в монографії польського вченого Тадеуша Щербовського *Rosyjskie teorie przekładu literackiego* (Краків, 2011) біографічно-бібліографічна студія, у якій саме на перекладознавчі праці та, власне, теорію художнього перекладу О. Фінкеля звернуто найбільшу увагу⁷. З огляду на чималу кількість робіт, написаних українським ученим російською мовою, зараховано його до теоретиків російського перекладознавства.

Те, що переклад і перекладознавство були для О. Фінкеля справою життя, підтверджує також знайдена його сучасним і дотепер найповнішим дослідником – Тарасом Шмігером – заявка до видавця на публікацію книги з однойменною до першої монографії назвою: *Теорія й практика перекладу*⁸. У ній учений незадоволю до своєї смерті хотів умістити все напрацьоване ним з перекладу, а варто сказати, що з-поміж солідного наукового доробку О. Фінкеля розвідки на цю тему представлені чотирнадцятьма науковими позиціями (20% від загалу публікацій) і сімома перекладами, зокрема й усіх 154 сонетів Вільяма Шекспіра. На жаль, смерть перешкодила здійснити замислене, проте, на думку Т. Шмігера, саме її факт посприяв „осмисленню творчої спадщини науковця”⁹.

Після ознайомлення з ключовими перекладознавчими статтями О. Фінкеля, його першою монографією і російськомовним рукописним варіантом дисертації, викристалізувалася чітка мета цієї розвідки: запрезентувати внесок О. Фінкеля в українське перекладознавство початку і середини ХХ століття шляхом систематизації його поглядів – у контексті тогочасних теорії та практики перекладу, а також у проєкції на дальший їх розвиток. Головний акцент у статті покладено на твердження і пропозиції вченого, що торкаються теорії художнього перекладу, з огляду, насамперед, на помітну в сьогоденній Україні тенденцію до зростання перекладної літератури. Основними методами, що слугуватимуть в реалізації мети дослідження, обрано описовий та порівняльно-історичний.

⁵ Найповніша бібліографія перекладів О. Фінкеля подана тут: *Олександр Фінкель – забутий теоретик...*, с. 44-45.

⁶ Див. детальніше: *Олександр Фінкель – забутий теоретик...*, с. 39.

⁷ Див. детальніше: *Oleksandr Finkel – zapomniany teoretyk przekładu*, [w:] T. Szczerbowski, *Rosyjskie teorie przekładu literackiego*, Kraków 2011, s. 45-46.

⁸ Т. Шмігер, *Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя*, Київ 2009, с. 109-110.

⁹ *Ibidem*, с. 107.

Сприйняття *Теорії й практики перекладу* у добу Розстріляного Відродження і нині

Саме порівняльно-історичний аспект дослідження дає можливість осмислити вповні вагу першої практичної теорії перекладу, якою, на думку мовознавця Віталія Радчука¹⁰, ініціатора передруку цієї студії в незалежній Україні, і була монографія 30-літнього О. Фінкеля у 1929 р. У той час бурхливого відродження всього українського, особливо активізувалося перекладацтво найістотніших художніх текстів з різних мов, а саме: романських – Микола Зеров, Павло Филипович, Валер'ян Підмогильний, Михайло Драй-Хмара, Микола Вороний та ін.; германських – Іван Кулик, Юрій Клен, М. Драй-Хмара, Вероніка Черняхівська, О. Фінкель, М. Вороний та ін.; античних, східних – М. Зеров, Агатангел Кримський; слов'янських мов – О. Фінкель, І. Кулик, М. Зеров, М. Рильський, М. Вороний та ін. Окрім того, українське перекладознавство намагалося озвучити проблеми художнього перекладу і подати способи їх розв'язання (особливо в контексті перекладацьких помилок), назвати вимоги до якісного перекладу, класифікувати різні види перекладу і под.¹¹ Провідними вченими і перекладачами, які, висловлюючи свої міркування з теоретичних і практичних питань перекладу, будували певну цілісну систему, були тоді: М. Зеров, Григорій Майфет (пізніше репресовані), Володимир Державин, М. Рильський, а також О. Фінкель.

З-поміж усіх вищезгаданих саме останньому належить першість у спробі наукового впорядкування всіх висловлюваних на той час візій перекладу, озвучуваних, крім українських колег, також російськими мовознавцями Федором Батюшковим¹², Корнеєм Чуковським¹³, Андрієм Федоровим¹⁴, з якими автор полемізує або погоджується на сторінках монографії. Ця незаперечна цінність розвідки О. Фінкеля – як першої солідної перекладознавчої праці українською

¹⁰ В. Радчук, *Яка теорія допоможе практиці*, [в:] *Олександр Фінкель – забутий теоретик...*, с. 30.

¹¹ Див, наприклад, такі тогочасні публікації: 1) В. Державин, *Проблема віршованого перекладу*, „Плужанин” 1927, № 9-10, с. 44-51; 2) Ю. Савченко, *Почин*, „Плужанин” 1927, № 9-10 (13-14), с. 63-71; 3) Г. Майфет, *3 уваг до теорії перекладу*, „Критика” 1928, № 3, с. 84-93. Цит. за: Т. Шмігер, *op.cit.*, с. 273.

¹² Ідеться, зокрема, про наступну статтю вченого: Ф. Батюшков, *Задачи художественных переводов* [в:] *Принципы художественного перевода. Статьи Ф. Батюшкова, Н. Гумилева, К. Чуковского*, 2-е изд., доп., Петербург 1920, с. 7-15. Цит. за: М. Маликова, *К описанию филологического перевода в 30-е гг.: А.А. Франковский – переводчик английского романа XVIII в.*, [в:] <https://cyberleninka.ru/article/n/k-opisaniyu-filologicheskogo-perevoda-v-1930-e-gg-a-a-frankovskiy-perevodchik-angliyskogo-romana-xviii-v> (24.07.2019).

¹³ К. Чуковский, *Переводы прозаические*, [в:] *Принципы художественного перевода. Статьи К. Чуковского и Н. Гумилева*, Петербург 1919, с. 7-24, [в:] <http://lib2.pushkinskijdom.ru/принципы-художественного-перевода> (24.07.2019).

¹⁴ А. Федоров, *Проблема стихотворного перевода*, [в:] *Поэтика*. Сб. 2, Ленинград 1927, с. 104-118. Цит. за: Т. Шмігер, *op.cit.*, с. 287.

мовою на території колишнього СРСР – підкреслюється нинішніми її дослідниками, Т. Шмігером¹⁵ і В. Радчуком¹⁶. Сучасники ж самого О. Фінкеля по-різному відгукувалися на його книгу.

Так, прихильно і з усвідомленням тогочасної вартости першого ґрунтовного опрацювання теорії та практики перекладу зрецензували монографію О. Фінкеля М. Зеров і М. Рильський. Що цікаво, обидва були як перекладачі прихильниками більш вільного стилю в перекладі (особливо поезії), на відміну від самого вченого. Однак лише М. Зеров був для О. Фінкеля безсумнівним авторитетом передусім як практик і „неабиякий теоретик перекладу”¹⁷, тоді як переклади з російської мови другого (М. Рильського) автор на сторінках монографії неодноразово подавав як хибні¹⁸. Обидва рецензенти закидали науковцеві в рецензії на його монографію також малу кількість ілюстративного матеріалу, особливо власного, на доведення подаваних теоретичних тез¹⁹.

Не помітив жодної теоретичної новизни ані, власне, системности теорії в книзі О. Фінкеля перекладач Р. Герцфельд²⁰, закинувши авторові занадто широкі узагальнення, теоретизування і софістику²¹. В. Радчук зазначає, що такі ж недоліки сам О. Фінкель вбачав у міркуваннях щодо перекладу-стилізації В. Державина – фактично зачинателя української перекладознавчої дискусії 1920-х рр. ХХ ст.²² *Теорія й практика перекладу* була, на думку В. Радчука, своєрідною відповіддю на пропозиції передусім В. Державина, а також інших учасників тодішньої полеміки²³.

Тим часом відомий літературознавець, теоретик і критик перекладу Г. Майфет слушно помітив тоді збіжність поглядів О. Фінкеля і В. Державина та остаточно, в обох учених, „неможливість цілокупного відтворення оригіналу”, а, отже, і „неминучість [...] певних стилістичних жертв”²⁴. Влучність цих спостережень підтверджує й сучасний дослідник історії українського перекладознавства Т. Шмігер, відзначаючи, що В. Державин і О. Фінкель були першими методологічними прихильниками саме лінгвістичної (в О. Фінкеля навіть лінгвостилістичної) теорії перекладу²⁵.

¹⁵ Т. Шмігер, *op. cit.*, с. 109.

¹⁶ В. Радчук, *op. cit.*, с. 13, 33.

¹⁷ Олександр Фінкель, *Теорія й практика перекладу*, Харків 1929, с. 34.

¹⁸ *Ibidem*, с. 93, 134, 135, 151.

¹⁹ Див. детальніше: 1) М. Зеров, *О. Фінкель. Теорія й практика перекладу*, „Життя й революція” 1929, кн. X, с. 192-194; 2) М. Рильський, *Чехов по-українському*, [в:] М. Рильський, *Зібрання у 20 томах*, Т. 16, Київ, 1987, с. 195. Цит. за: В. Радчук, *op. cit.*, с. 25.

²⁰ Ім’я цього вченого(-ої), так само, як і доля, невідомі. Подана в наступному посиланні рецензія також підписана лише ініціалом.

²¹ Р. Герцфельд, *О. Фінкель. Теорія й практика перекладу*, „Критика” 1929, № 11, с. 125-126.

²² В. Радчук, *op. cit.*, с. 26.

²³ *Ibidem*, с. 21.

²⁴ Г. Майфет, *О. Фінкель. Теорія й практика перекладу*, „Червоний шлях” 1929, № 12, с. 251. Цит. за: В. Радчук, *op. cit.*, с. 25.

²⁵ Т. Шмігер, *op. cit.*, с. 76, 115.

На нашу думку, важливість *Теорії й практики перекладу* полягає також у новаторському баченні якості перекладу як результату, що залежить від рівня досконалості герменевтичного аналізу твору-оригіналу. Ця перша студія в тогочасному українському перекладознавстві, поза тим, увінчує найактивніший період пошуків теоретиками власне наукового обґрунтування певних гіпотез і думок. Водночас відображає надзвичайну динаміку і багатогранність українського перекладацтва, зрівнятися з якою зможе хіба що сьогодення, майже сторічний нащадок Розстріляного Відродження.

Теоретичні постулати піонерської розвідки Олександра Фінкеля

Праця *Теорія й практика перекладу* поділена автором на чотири розділи (теоретичний, практичні: про переклад прозовий нехудожній, переклад художньої прози, переклад віршовий) і підсумки. У теоретичному розділі можна виділити кілька важливих позицій, що досі не втратили своєї актуальності й певної аксіомності для сучасного стану науки про переклад. До того ж, маючи продовження в пізніших публікаціях ученого, ці тези засвідчують, з одного боку, наукову зрілість тридцятирічного тоді О. Фінкеля – представника періоду „молодих і сміливих”, по-друге, послідовність у подальшій верифікації ним теоретичних тверджень безпосередньо в практиці.

Першорядною заслугою О. Фінкеля-науковця є введення порівняльно-історичного методу задля доведення історичної змінності вимог до якісного перекладу. На прикладі зіставлення домінантного перекладацького методу доби класицизму, яким було прикрашання оригіналу в цільовій мові, із вимогою наступників класицизму – романтиків – приділяти більшу увагу технічній стороні та оцінці перекладу в цілому²⁶, учений обґрунтовує змінність категорії „прекрасне”. У цьому відношенні також виразно позиціонує свою прихильність до більш стабільної категорії „точне”, чим для процесу перекладу є, на його думку, перекладацька техніка. Вірність цій позиції О. Фінкель неодноразово підтвердить в інших розвідках з перекладу, особливо віршованого.

Узятий дослідником за основу діахронного опису розподіл на класицистичний vs романтичний погляди на якісний переклад, має своє продовження також у поданій автором класифікації домінантного перекладацького методу епох²⁷. Так, в учнях і прихильниках гумбольдтівської теорії (про неможливість ідеального відтворення в перекладі змісту першотвору) О. Фінкель, поза самим Вільгельмом фон Гумбольдтом, бачить Фридриха Шлеєрмахера, Новаліса (Фридриха фон Гарденберга), Христіана Д. Бека, Р.Ф. Моріца Гаупта, Юліуса Т. Келлера, а також Валерія Брюсова, Олександра Потебню. Цих учених і перекладачів він зараховує до першої групи в постгумбольдтівському перекладознавстві, у яких переважає дотримання примату чужої стилістики замість одомашнення оригінального тексту.

²⁶ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 21-24.

²⁷ Ibidem, с. 29-30.

Свою чергою, до другої групи дослідників уключає Карла Шефера та учня Теодора Момзена – Ульриха фон Віламовіц-Меллендорфа, а також російського вченого А. Федорова і, за словами О. Фінкеля, „майже всіх перекладачів ХІХ-початку ХХ ст.”, які у поглядах на переклад чи власне у перекладах дотримувалися першорядності своєї стилістики й обирали за провідну мету перекладеного тексту робити на сучасного читача таке саме враження, збуджувати подібні думки та почуття, як це робив свого часу оригінал²⁸.

Сам О. Фінкель підкреслює свою близькість поглядам романтиків і т. зв. „гумбольдтівців”, вважаючи їх базовими. Окрім того, подаючи розуміння якісного художнього перекладу, він наголошує на тому, що це такий переклад, який передбачає або робить акцент на культурно-соціальной, естетичній стороні перекладу, а не лише чисто технічній його відповідності оригіналові²⁹.

В увиразненні суспільного значення перекладеного твору і його культурно-освітньої складової – насамперед для мови, якою художній текст перекладається, – можна прочитати збіжність із поглядами на переклад І. Кулика³⁰ та М. Зерова³¹, висловленими ними за рік до появи праці О. Фінкеля. З іншого боку, ознайомившись повністю з книгою вченого, легко зауважити більшу увагу в його практичних рекомендаціях на дотримання, в першу чергу, точності в передачі змісту і структури твору. Особливо це простежується в розділі, присвяченому віршованому перекладу, де в одній з категоричних настанов автор апелює:

Перекладач мусить суворо зберегти і кількість рядків у строфі, і порядок їх чергування за римами, і кількісний бік рими щодо складів. [...] Як загальну лінію треба визнати нахил до точного збереження строфічної будови оригіналу та кількості рядків³².

Точність і дух перекладу в їх розумінні Олександром Фінкелем

Варто відзначити, що поняття „точність” і „стиль” були в момент появи аналізованої монографії на вістрі перекладознавчої полеміки. Обидва ці поняття розлого прокоментував спершу В. Державин у статті *Проблема віршованого перекладу* (1927) та десяткові рецензій на тогочасні українські переклади³³. І якщо як для М. Зерова, так і для О. Фінкеля кинуте В. Державиним риторичне

²⁸ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 31-32.

²⁹ *Ibidem*, с. 19.

³⁰ І. Кулик, *Сучасна поезія Північної Америки*, [в:] *Антологія американської поезії 1855-1925*, Харків 1928, с. 36-37.

³¹ М. Зеров, *У справі віршованого перекладу*, „Життя й революція” 1928, кн. ІХ, с. 134.

³² О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 140-141.

³³ Див. детальніше інші праці В. Державина тут: О. Кальниченко, З. Зарубіна, *Володимир Миколайович Державин як критик перекладу*, „Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія: Іноземна філологія” 2016, вип. 83, с. 189-198.

питання „Чи не є т.зв. «художність» лише доведеною до віртуозності «точністю?»” було слухним³⁴, то новаторські погляди колеги на стилізаційний переклад, або переклад-стилізацію, викликали в О. Фінкеля рішуче й емоційне заперечення. У тексті монографії учений неодноразово постулює: „...переклад-стилізація є стилізація під переклад”³⁵, підкреслюючи, що він можливий лише в межах однієї мови. Уточнюючи далі своє бачення, науковець твердить: „...наслідування чужій мові дає наслідком або безглузду деструктивну мішанину, або є по суті наслідуванням перекладу з чужої мови”³⁶.

Категоричність позиції О. Фінкеля у його власній інтерпретації терміна В. Державина³⁷ може пояснюватися, з одного боку, малознаними для нас особистими причинами, на які побіжно натякає лише друг ученого Ієремія Айзеншток, говорячи, що для О. Фінкеля В. Державин, був, за словами автора, „войовничим формалістом”, незмінним об’єктом полеміки з питань художнього перекладу³⁸. З іншого боку, це можна витлумачити і неприйняттям ним загальної тенденції, що простежувалася в переважній більшості тогочасних художніх перекладів. Ідеться про використання простіших мовних засобів з метою кращого сприйняття перекладених текстів масовим читачем. Ця тенденція породжувала надуживання саме перекладу-стилізації, що, на думку О. Фінкеля, був майже тотожний переказові першотвору³⁹. Тим часом В. Державин обстоював якраз позицію, що до т.зв. масової літератури, на відміну від класичної, критерії якості перекладу можуть бути більш поблажливими⁴⁰.

Усередині 30-х рр. ХХ ст. тенденція до спрощення цільової мови на потреби масової аудиторії переродилася, на думку деяких російських учених, навіть у домінуючий у СРСР перекладацький метод⁴¹. В українському перекладознавстві ці формульовані на початку ХХ ст. підходи до перекладу озвучив саме В. Державин. Ними були, по-перше, орієнтація на мову тексту-джерела (т. зв. „омоло-

³⁴ М. Зеров, *У справі...*, с. 134; О. Фінкель, *op. cit.*, с. 39.

³⁵ О. Фінкель, *op. cit.*, с. 34, 114.

³⁶ *Ibidem*, с. 114.

³⁷ У пізніших статтях В. Державин намагається уточнити власну дефініцію стилізаційного перекладу, що, без сумніву, могло пояснюватися його ознайомленням із негативними коментарями щодо запропонованого терміна „переклад-стилізація”, висловленими як О. Фінкелем у монографії, так і М. Зеровим у статті *У справі віршованого перекладу* (1928). Детальніше див., наприклад, таку публікацію: В. Державин, *Наші переклади з західних класиків та потреби сучасного читача*, „Червоний шлях” 1930, № 10, с. 160-168.

³⁸ І. Айзеншток, *А.М. Фінкель – теоретик художественного переклада*, „Мастерство перевода” 1970, сб. 7, Москва 1970, с. 92.

³⁹ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 95.

⁴⁰ В. Державин, *Наші переклади...*, с. 161-162.

⁴¹ Такі висновки висуває, між іншим, сучасний російський перекладознавець Андрій Азов, спираючись на раніші твердження Михайла Гаспарова – детальніше див.: А. Азов, *Поверженные буквалисты. Из истории художественного перевода в СССР в 20-60-е гг. XX ст.*, Москва 2013. Цит. за: О. Кальниченко, З. Зарубіна, *op. cit.*, с. 191, 198.

гічний переклад”); по-друге, орієнтація на мову аудиторії перекладу (т. зв. „аналогічний переклад”)⁴². Як зрозуміло з вищезазначеного, друга тенденція з часом переважила перший підхід, хоча, скажімо, той же В. Державин залишався послідовним прихильником саме омологічного перекладу – у нього це був, власне, стилізаційний переклад з домінуванням екзотизації. О. Фінкель же і в теоретичному (1), і в практичних (2) розділах своєї роботи висловлюється щодо вибору одомашнювального або очужувального підходу більш помірковано – постулює в цьому відношенні т.зв. „золоту середину”:

1. „...спір між прихильниками того чи іншого погляду є нерозв’язний. [...] Дотримання принципу залежить від обставин, спеціального призначення перекладу і власного смаку”⁴³.
2. „Не намагаючись остаточно і на віки-вічні розв’язати це питання, намічаємо таку перекладницьку путь. Кожного разу треба визначити, в якій мірі чужорідне поняття є близьке до свого, а також мати на увазі ступінь близькості загальної культури оригіналу до культури перекладу. Таке вирішення призначає наперед, якими ознаками оригінального слова можна офірувати, [...]”⁴⁴.

Окрім полеміки, викликані пропозицією В. Державина щодо стилізаційного перекладу, ще одним злободенним і суперечливим у 20-30-і рр. ХХ ст. поняттям, був т. зв. „дух” літературного твору (або „тон”, як у М. Зерова⁴⁵). Теоретичні коментарі до цього складника якісного перекладу можна знайти і в першій монографії, і в наступних розвідках О. Фінкеля. У цьому питанні дослідник, подібно до вище описаних радикальних поглядів на стилізацію-переказ, висловлюється не менш беззастережно: називає „дух” поняттям енігматичним і нерациональним, таким, що неможливо точно визначити⁴⁶:

...що більше стилістичних компонентів твору відтворить перекладач, дбаючи, звичайно, не тільки про їх передачу у розпорошеному вигляді, а також і їх зв’язок із загальною авторовою поетикою [...], то більше художності матиме такий переклад. А дух прийде сам. Тому треба не офірувати точність, а, навпаки, зберігати її, якомога дбайливіше⁴⁷.

На прикладі цієї цитати вже можна побачити, що поняття „дух” О. Фінкель ставить в опозицію до точності перекладу, яка разом із дбайливим збереженням

⁴² В. Державин, *Проблема...*, с. 46-48.

⁴³ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 33.

⁴⁴ *Ibidem*, с. 89.

⁴⁵ М. Зеров, *У справі...*, с. 141.

⁴⁶ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 39-40; А. Фінкель, *О критериях точности стихотворного перевода*, Центральн. державн. архів-музей літерат. і мист. України, фонд № 273, оп.1, од.зб. 44, червень-вересень 1963 р., с. 69.

⁴⁷ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 40.

усіх стилістичних особливостей оригіналу і дає, на думку вченого, високохудожній якісний переклад. Отже, цей „невловимий дух”⁴⁸ є для дослідника нічим іншим, як стилем першотвору, перенесеним на мову реципієнта „культурним перекладачем”, – таким для автора є перекладач-герменевт.

Сама дихотомність понять „точність” і „дух”, або „точність” і „художність”, є загалом відображенням головної дилеми серед перекладачів і перекладознавців початку ХХ ст. Розв’язати її намагалися, починаючи від В. Гумбольдта наприкінці ХVІІІ ст. і продовжуючи в другій половині ХІХ ст. Йоганом-Тихо Моммзенем, такі для вченого сучасники, як А. Федоров, К. Чуковський, М. Зеров. „Стиль або форма? Тема чи зміст?” – у радше синтетичній візії О. Фінкеля ці складники не стояли на різних полюсах шкали, а утворювали підпорядковану систему. Саме їх поєднання, на думку вченого, є запорукою якості перекладу. Незважаючи на певні відхилення в *Теорії й практиці перекладу* в бік, одного разу, більшої точності, іншого ж – максимального наближення до естетичних особливостей оригіналу, у наступних розвідках дослідника теза про ці два елементи як не контрарні, а, власне, субконтрарні⁴⁹ (термін О. Фінкеля – авт.) в межах одного цілого підтверджується наступними словами:

Стилистическая переделка [оригинала – дод.авт.] является, если можно так выразиться, надстройкой, которая в свою очередь целостным и гармоничным сочетанием с уже измененной тематикой должна оказать тотальное влияние на условия своего барования⁵⁰. (арх., тут – у значенні збереження, існування; пояснення і виділення авт.)⁵¹.

У практичних розділах монографії *Теорія й практика перекладу* вчений доводить можливість прийняттого компромісу між точністю та естетичністю на „твердому ґрунті щоденної практики”, як влучно зазначив В. Радчук⁵². Таким ґрунтом були цінні ілюстрації (зважаючи на пізнішу долю митців Розстріляного Відродження і їхнього доробку), узяті з перекладів багатьох неокласиків і їхніх попередників, зокрема: В. Підмогильного, Аркадія Любченка, П. Филиповича,

⁴⁸ Висловлюючись у такій дещо іронічній тональності, О. Фінкель непрямо полемізує також і з М. Зеровим, відомим прихильником т.зв. „неточної точності”, який, услід за російським письменником та перекладачем Іннокентієм Анненським, уважав за першорядну мету перекладу відтворити тон оригіналу, а не другорядні в ньому деталі – див.: М. Зеров, *У справі...*, с. 138, 141.

⁴⁹ А.М. Фінкель, *Г.Ф. Квитка-Основаєнко как переводчик собственных произведений: Дисертація на здобуття к.філ.н. Рукопис, Центральн. державн. архів-музей літерат. і мист. України, фонд № 273, оп. 1, од. зб. 17, почато 1939 р., 71 аркуш, арк. 18.*

⁵⁰ А.М. Фінкель, *Г.Ф. Квитка...*, с. 14.

⁵¹ Переклад українською: Стилістична переробка [оригіналу – дод. авт.] є, так би мовити, надбудовою, яка вже шляхом цілісного й гармонійного поєднання з уже зміненою тематикою повинна мати абсолютний вплив на умови власного утримання. (тут – у значенні збереження, існування; пояснення і виділення авт.)

⁵² В. Радчук, *op. cit.*, с. 18.

Н. Ротерштейн(а)⁵³, М. Драй-Хмари, В. Черняхівської, Олекси Байкара, М. Вороного, А. Кримського, Ефраїма Райцина, М. Рильського, Миколи Садовського, Михайла Старицького, Лесі Українки.

Неперекладність, або „проблема перекладу окремого слова”

Уводячи багатий фактичний матеріал, О. Фінкель додатково аргументує твердження про те, що проблема перекладу є лише проблемою перекладу того чи іншого „окремого слова”⁵⁴. У такий спосіб він фактично обґрунтовує принцип перекладности художнього твору, про що пізніше схвально відгукувалися його російські сучасники, зокрема згадуваний А. Федоров, визнаючи першість у спростуванні положення про неперекладність саме за О. Фінкелем⁵⁵.

Тогочасні українські перекладачі, як-от, приміром, часто критикований ученим М. Рильський, у короткій науково-практичній розвідці з 1958 р. також погоджувався з неможливістю пояснення слово замість його перекладу⁵⁶. Найчіткішу позицію в тривалій дискусії про перекладність/неперекладність зайняв в українському перекладознавстві уже наступний після О. Фінкеля теоретик, перший доктор наук із цієї галузі в Україні – Віктор Коптілов, назвавши погляди про неперекладність „антитеорією перекладу”⁵⁷.

Цікаво, що серед усіх⁵⁸ „окремих слів”, які можуть викликати труднощі під час перекладу і є частотними зразками перекладацьких хиб, є ряд видів, які, на думку О. Фінкеля, усе ж таки, неперекладні. Ідеться, між іншим, про всілякі „лайки та клятьби”⁵⁹, а також каламбури. Про переклад останніх О. Фінкель висловлюється так:

Щодо відтворення каламбурів, то це є майже безнадійний пункт. [...] Можна, звичайно, замість авторського каламбура вигадати свій перекладницький – так іноді роблять – але чи це є переклад? Там, де каламбур вживано одного разу та

⁵³ Ім'я і доля цього перекладача з мови їдиш невідомі.

⁵⁴ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 76.

⁵⁵ Див.: А. Федоров, *Ще раз до питання про перекладність*, [в:] „Хай слово мовлене інакше...”. *Проблеми художнього перекладу*, Київ 1982, с. 9. Цит. за: В. Радчук, *op. cit.*, с. 16. А. Федоров є автором наступної після О. Фінкеля узагальнювальної монографії з художнього перекладу в СРСР – *О художественном переводе* (Ленінград, 1941), завдяки якій відомий на цих же теренах як „класик перекладацької теорії”.

⁵⁶ М. Рильський, *Художній переклад з однієї слов'янської мови на іншу*, Київ 1958, с. 34.

⁵⁷ В. Коптілов, *Актуальні питання українського художнього перекладу*, Київ 1971, с. 20.

⁵⁸ У монографії, дотримуючись лінгвостилістичного критерію в аналізі перекладеного твору, О. Фінкель докладно прокоментував можливі труднощі, що виникають під час перекладу на всіх мовних рівнях. Так, на лексико-семантичному рівні учений подав рекомендації до тлумачення омонімів, синонімів, привітань, звертань, назв соціально-культурних та історичних реалій, архаїзмів, неологізмів, варваризмів, діалектизмів усіх видів, тропів.

⁵⁹ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 101.

й взагалі зрідка, можна скористатися з цього способу. Але коли каламбур є один з домінантних тропів (у будь-якого гумориста), там цього способа вже ухвалити не можна, бо замість авторського гумору матимемо гумор перекладача⁶⁰.

Неперекладними називає О. Фінкель також усі синтаксичні конструкції:

Через те, що синтакса є неперекладна і невідтворима, перекладачеві залишається один-однісінський шлях: замінювати синтаксичні форми мови оригіналу на синтаксичні форми, які виконують ті самі функції у мові перекладу⁶¹.

При цьому вчений застерігає від непослідовного („байдужого”⁶², за ним) ставлення з боку перекладачів до лінгвостилістичних явищ на синтаксичному рівні, таких як, наприклад, порядок слів (прямий-непрямий), синтаксичний паралелізм, хіазм, гемінація (повторення того самого члена речення), анадиплозис (зіткнення) тощо. Тим самим підкреслює перевагу в оцінці перекладу насамперед лінгвостилістичного, а не функціонального критерію. Прихильник т.зв. „точної точности”, О. Фінкель уболівав передусім за додержанням у мові перекладу максимальної семантичної схожості твору-джерела з перекладеним продуктом⁶³. Прийнятними, на його думку, могли бути лише поодинокі випадки ухилення від високих вимог до якості перекладеного твору: ідеться, зокрема, про каламбури, просторічну лайливу лексику та „слова-колорити”⁶⁴ на позначення реалій.

Із погляду перспективи часу і сучасного перекладацтва найбільш стратегічними були практичні настанови автора щодо передачі в цільовій мові назв реалій, які, зі зрозумілих причин, у першотворі не виконують помітних стилістичних функцій:

...як тільки таке слово входить у чужомовне оточення, так зараз його природа переіначується: воно відразу ж набуває барбаристичного характеру, випадає з загального плану мови перекладу й через це починає виконувати художні (або потенціально-художні) функції. Через це стилістика перекладу не збігається зі стилістикою першотвору [...] ⁶⁵.

Тож щоб не перетворювати переклад на етнографічну довідку дослідник радить: „...при близькості культур краще зберігати різницю реалій, а при відда-

⁶⁰ Ibidem, с. 112.

⁶¹ Ibidem, с. 114.

⁶² Ibidem, с. 116.

⁶³ Ibidem, с. 79.

⁶⁴ Ibidem, с. 89.

⁶⁵ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 89. Той же погляд учений переносить і на площину морфології, зазначаючи, між іншим, що типові для німецької мови слова-композиції необов'язково передавати мовою перекладу складними словами, адже в початковому тексті вони є явищем звичним.

ленні – нехтувати нею”⁶⁶, особливо у випадку реалій на позначення наявних у цільовій мові явищ суспільно-культурного життя. Винятком залишатимуться, однак, назви з галузей духовної та матеріальної культур із відсутніми в мові перекладу прототипами.

О. Фінкель, подаючи власні рекомендації щодо художнього перекладу лексичних, морфологічних, синтаксичних явищ, послідовно розрізняє їх відображення в перекладі на близькоспоріднені мови і мови більш віддалені. Важливість цього критерію набуває, однак, особливого значення в розділі, присвяченому віршованому перекладу.

Лінгвістична теорія віршованого перекладу

У монографії 1929 року вчений уперше в українському перекладознавстві впроваджує основні положення лінгвістичної теорії перекладу поезії, які за 30 років, на початку 60-х рр. ХХ ст., постануть уже у вигляді стрункої системи.

У праці *Теорія й практика перекладу* О. Фінкель накреслює найбільш, на його думку, актуальні в теорії віршованого перекладу позиції, підтверджуючи власне бачення аналізом тогочасних і раніших перекладів, у тому числі авторських. Так, він аналізує сучасну йому практику й реальне значення в перекладі поезії асонансно-алітераційних явищ, вказує на більшу увагу серед перекладачів до відтворення рим замість не менш істотних ритму і строфіки, на частотніше відбиття видів рими (таких, як кільцева, перехресна і т. д.) замість її характеру (скажімо, точного чи приблизного)⁶⁷, на сваволу у передачі мовою перекладу семасіологічних елементів, таких як повнозначні слова⁶⁸.

У наступній, більш розлогій розвідці з теорії віршованого перекладу під назвою *О критериях точности стихотворного перевода* і тезах до неї українською (1963 р.) учений підкреслює все ще актуальність деяких раніше поданих спостережень, зокрема: 1) домінування в аналізі перекладу поезії торжества „духу” над „буквою”; 2) розпливчастість понять „адекватність” чи „точність”; 3) опертя в оцінці перекладеної поезії на читацький смак замість об’єктивних критеріїв; 4) дальша невизначеність щодо необхідности відображати в мові перекладу такі евфонічні явища, як асонанси та алітерації; 5) дальше зрівняння дослівного перекладу з підрядковим перекладом слово в слово; 6) проєкція поняття „дослівність” у саме такому розумінні на аналіз віршованого перекладу⁶⁹.

Крім вищезазначеного, у цій статті О. Фінкель уже більш точно і виразно декларує, що об’єктивний аналіз перекладів має спиратися на лінгвістичні

⁶⁶ Ibidem, с. 90.

⁶⁷ На саме такому відображенні рим раніше від О. Фінкеля наполягав і Микола Гумілов у статті з 1914 р. *Переводы стихотворные* (див. детальніше: Н. Гумилев, *Переводы стихотворные*, [в:] *Принципы художественного перевода. Статьи К. Чуковского и Н. Гумилева*, Петербург 1919, с. 24-30, [в:] <http://lib2.pushkinskiydom.ru/принципы-художественного-перевода> (24.07.2019).

⁶⁸ О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 131-159.

⁶⁹ А. Фінкель, *О критериях...*, с. 60-69, 108-112.

й історико-літературні чинники⁷⁰, постулюючи закладені ним 30 років раніше основи власне лінгвістичної теорії перекладу.

Конкретні положення цієї теорії полягають в авторській пропозиції чотирьох об'єктивних критеріїв аналізу перекладеного поетичного твору. Об'єктивність критеріїв додатково обґрунтовується вченим за допомогою математичної вимірювальності, а в самому викладі підстав лінгвістичної теорії – за допомогою зіставного аналізу дев'ятьох перекладів вірша Дж.Г. Байрона *Сонце тих, хто не може заснути* російською мовою, із застосуванням чотирьох несуб'єктивних вимог⁷¹. Ідеться, зокрема, про:

1-ий критерій: дотримання метрики оригіналу, тобто розміру, кількості наголошених складів, рядків і стоп, розташування і характеру рим.

2-ий критерій: дотримання синтаксичних і пов'язаних з ними ритміко-інтонаційних особливостей першотвору.

Обговорюючи цю вимогу, учений акцентує на винятковому статусі не близько- чи далекоспоріднених мов, а тих, що мають незбіжні з українською метри, як-от, наприклад, мови французька, польська та італійська зі сталим наголосом. Загалом важливість саме цієї вимоги – дотримання в перекладі ритму – підкреслюється О. Фінкелем дуже виразно ще в монографії: „...проблема передачі ритму є одна з найскладніших та найменш розроблених проблем перекладу”⁷². Натомість у названій статті дослідник, що незвично, пропонує перевіряти якість перекладу поезії перенесенням вірша на ноти, зазначаючи при цьому, що такої методики ще, на жаль, не опрацьовано⁷³.

3-ій критерій: кількісне співвідношення використаних у перекладі повнозначних слів і їх відповідність до оригіналу (що збережено, що додано, що усунуто)⁷⁴.

4-ий критерій: аналіз змісту і характеру використовуваної в перекладі лексики за якісними показниками (чи слово замінене лексико-семантичним еквівалентом – 1, чи замінене синонімом – 2, чи додане до оригіналу – 3, чи еквівалента не знайдено – 4)⁷⁵.

Разом зі збереженням таких двох інших – невимірювальних, проте сталих критеріїв точності віршованого перекладу, як підтекст і тон твору-джерела (урочистий, гумористичний тощо), максимальний ступінь наближення до вищевикладених чотирьох вимог і становить, на думку О. Фінкеля, найбільш точну й об'єктивну оцінку якості поетичного перекладу⁷⁶.

⁷⁰ О. Фінкель, *Про критерії точності віршованого перекладу*, [в:] А. Фінкель, *О критериях точности стихотворного перевода*, Центральн. державн. архів-музей літерат. і мист. України, фонд № 273, оп. 1, од. зб. 44, червень-вересень 1963 р., с. 171-172.

⁷¹ Ibidem, с. 77-103.

⁷² О. Фінкель, *Теорія й практика...*, с. 148.

⁷³ А. Фінкель, *О критериях...*, с. 108.

⁷⁴ Ibidem, с. 76.

⁷⁵ Ibidem, с. 76.

⁷⁶ Ibidem, с. 75-76.

Сучасний російський мовознавець Сергій Гіндин називає ідею кількісного виміру в оцінці перекладеного твору відкриттям О. Фінкеля⁷⁷, хоча піонером квантитативного співвідношення оригіналу та перекладу в мовознавстві кінця 80-х рр. ХХ ст. вважався російський учений Михайло Гаспаров – український теоретик випередив його насправді на 20 років.

Інші інноваційні напрями перекладознавчих досліджень, накреслені Олександром Фінкелем

Поруч із кількісною точністю в оцінці форми та змісту вихідного перекладу, О. Фінкель був першим в перекладознавстві ХХ ст., хто сформулював також ідею вивчення й аналізу автоперекладів як одного з перспективних і мало вивчених⁷⁸ питань. Зрештою, ця перспективність помітна й дотепер, зважаючи на непоширеність самоперекладацтва, до якого вдавалися лише поодинокі письменники (зазвичай – двомовні емігранти). Тезу про дослідження самоперекладів на потреби передусім теорії перекладу спершу сформульовано О. Фінкелем у статті з нагоди 150-річного ювілею Г. Квітки-Основ'яненка⁷⁹ (1928), пізніше – у монографії *Теорія й практика перекладу* (1929), а з часом вже докладно обгрунтовано в кандидатській дисертації⁸⁰ (1939). Проаналізувавши самопереклади Г. Квітки-Основ'яненка російською мовою з української, автор доходить висновку, що письменник, який перекладає сам себе, є чи не ідеальним перекладачем: „...наилучшим переводчиком должен быть сам автор, ибо кто же лучше автора знает, на чем нужно сделать ударение, что именно доминирует в произведении и во всех его частях”⁸¹.

Не менш цінним самоперекладацтво є й тому, що це, за міркуваннями О. Фінкеля, є творчість із думкою про адресата – читача твору: „...для переводчика-

⁷⁷ С. Гиндин, *Почему гуманитарии не склонны доверять числу*, [в:] <https://cyberleninka.ru/article/v/pochemu-gumanitarii-ne-sklonny-doveryat-chislu-posleslovie-k-svidetelstvu-i-i-kovtunovoy-1> (24.07.2019).

⁷⁸ У сучасній українській лінгвістиці найбільш послідовно питання автоперекладу (з визнанням за О. Фінкелем піонерства у цих поглядах) висвітлюють учені Харківського національного університету, зокрема Олександр Кальниченко (див. останню його публікацію: О. Kalnychenko, N. Kamovnikova, *Oleksandr Finkel' on the Problem of Self-Translation*, „Intralinea” 2019, vol. 21, [in:] <http://www.intralinea.org/archive/article/2349> (24.07.2019)) і Зінаїда Зарубіна (З. Зарубіна, *Відмінності між перекладом і автоперекладом*, „Вестник ХНАДУ” 2007, вып. 37, с. 27-30, [в:] <http://cyberleninka.ru/article/n/the-difference-between-translation-and-self-translation.pdf> (22.07.2019)).

⁷⁹ О. Фінкель, Г.Ф. *Квітка-Основ'яненко – перекладач власних творів* [в:] *Квітка-Основ'яненко: Зб. на 150-річчя народження*, Харків 1929, с. 7-32.

⁸⁰ О. Фінкель, Г.Ф. *Квітка-Основ'яненко як перекладач власних творів*: Дис. на надб. вчен. ступ. кандид. філол. наук, Харків 1939. Цит. за: З. Зарубіна, *op. cit.*, с. 30.

⁸¹ А.М. Фінкель, Г.Ф. *Квітка...*, с. 22. У перекладі українською: „...найкращим перекладачем повинен бути сам автор, адже хто ліпше від автора знає, на чому поставлено наголос, що саме домінує у творі та всіх його частинах” (переклад авт.)

-автора [...] переосмысление происходит в другом плане, не для себя, так сказать, а для других”⁸².

З іншого боку, автопереклад часто вносить зміни в оригінальний текст, які в інших перекладах розглядалися б як хиби. У такому випадку, чи можна модифікувати критерії якісного перекладу щодо самоперекладачів? Чи не зрушиться тоді межа між власне перекладом і переробкою? – запитує автор, наголошуючи, проте, що поки не має відповіді на ці питання⁸³. Зазначмо, що ці відповіді почнуть з’являтися в перекладознавстві за майже 50 років від виголошених О. Фінкелем – наприкінці ХХ ст., у дослідженнях, присвячених самоперекладам Семюела Бекета⁸⁴.

Випередженням пізніших теоретичних гіпотез (зокрема множинності перекладів⁸⁵ чи більш відомої в європейському перекладознавстві ретрансляції⁸⁶), можна вважати і думки вченого про історичну змінність критеріїв якісного перекладу, таких як „точність”, „зрозумілість”, „адекватність”⁸⁷, а відтак – змінність нашого сприйняття перекладів, виконаних у різні культурні епохи⁸⁸. О. Фінкель не був самотній у таких поглядах: за рік до видання його першої монографії М. Зеров лапідарно і влучно прокоментував історичний принцип критики перекладу наступними словами:

Для наших теоретиків Куліш [Пантелеймон, письменник і перекладач класичних та сучасних мов, серед яких: англійська, польська, німецька, російська мови – дод. авт.] – уже історія. Його «художливе» слово звучить важко, негарно, архаїчно, а його метода поводження з первотвором не відповідає і в найменшій мірі найнішнім вимогам⁸⁹.

Про усвідомлення натуральної множинності перекладів свідчать і такі переконання О. Фінкеля, як: 1) першочерговість соціальної (у пізніших працях – ідеологічної) адаптації твору-джерела до культурного середовища мови перекладу

⁸² Ibidem, с. 21. У перекладі українською: „...для автора-перекладача [...] переосмислення відбувається інакше, не для себе, як то кажуть, а для інших” (переклад авт.)

⁸³ А.М. Фінкель, *Г.Ф. Квитка...*, с. 21.

⁸⁴ Тут мова йде про першу в мовознавстві ХХ ст. публікацію канадського письменника і науковця Браяна Фітча, присвячену автоперекладам С. Бекета: Brian T. Fitch, *The Status of Self-translation*, „Text” 1985, nr 4, p. 11-25. Цит. за: З. Зарубіна, *op. cit.*, с. 30.

⁸⁵ Термін, уведений у науковий обіг російським ученим Юрієм Левіним у 1981 р. Див. його статтю: Ю. Левин, *К вопросу о переводной множественности*, [в:] *Классическое наследие и современность*, Ленинград 1981, с. 365-372.

⁸⁶ Термін, обґрунтований французькими перекладачами Полом Бенсімоном та Антуаном Берманом у 1990 р. Див. публікації цих авторів: А. Berman, *La retraduction comme espace de la traduction*, „Palimpsestes” 1990, nr 4 (Retraduire), p. 1-7; P. Bensimon, *Présentation*, „Palimpsestes” 1990, nr 4 (Retraduire), p. 9-13.

⁸⁷ А.М. Фінкель, *Г.Ф. Квитка...*, с. 15.

⁸⁸ О. Фінкелєві йшлося про зіставлення класицистичних перекладів античної літератури з їх критичним аналізом і повторними перекладами за доби романтизму.

⁸⁹ М. Зеров, *Усправи...*, с. 135.

незалежно від епохи⁹⁰; 2) більша близькість різноманітних стилістичних елементів, а отже і вища якість перекладу – за умови, коли оригінальний і вихідний тексти належать, усе ж таки, до тієї самої культурної доби й [...] того самого етапу розвитку мислення⁹¹; 3) неможливість написання теорії перекладу, „єдиної для всіх епох, всіх мов, літературних жанрів і стилей”⁹².

Інноваційність у теоретичних розробках, практичних рекомендаціях і, загалом, баченні О. Фінкелем напряму розвитку науки про переклад ще за доби Розстріляного Відродження, помітити неважко. Із цієї перспективи відчутне збентеження в його пізніших висловлюваннях про стан перекладознавства у СРСР середини ХХ ст. видається зрозумілим та обґрунтованим:

Як повідомлялося на зборах секції перекладачів Союзу радянських письменників, з 200 розглянутих дисертацій в питаннях теорії літератури лише 5 було присвячено теорії перекладу, [...] Така зневага до питань теорії призводить до безвідповідальності на практиці⁹³.

І хоча далі вчений уточнює цю „безвідповідальність”, вдаючись до критики „хибних” ідеологічно і „порочних”⁹⁴, за його словами, віршів поетів на зразок Володимира Сосюри чи Согомона Таронці, навряд, щоб він не усвідомлював причини такого застою в теорії – було нею, без сумніву, фізичне знищення більшості блискучих практиків перекладу і літературознавців.

Висновки

Сучасне неупереджене ставлення до доробку О. Фінкеля, з відсіюванням справжніх і досі своєчасних зерен від ідеологічної полови, має допомогти в належному засвоєнні й гідній оцінці його творчості. Особливо це стосується методології перекладознавчих досліджень, розпрацьованої вченим, а також утілення обґрунтованої ним лінгвістичної теорії перекладу з перспективи всіх наступних перекладознавчих студій. З-поміж невисвітлених тут за браком місця тез варто в майбутньому поглянути уважніше і на рекомендації О. Фінкеля щодо методики навчання перекладу в середній школі, і на уявлення дослідника про герменевтичного перекладача як перекладача досконалого. Остання позиція є важливою в контексті поглядів інших попередників ученого на цю проблему (скажімо, Івана Франка), а також із проєкції на пізніше висвітлення в науці герменевтичного підходу до художнього перекладу.

⁹⁰ А.М. Фінкель, *op. cit.*, с. 12.

⁹¹ Ibidem, с. 24.

⁹² О. Фінкель, *Переклад і місце його в школі*: [стаття з правками автора до журналу „Українська мова в школі” 1951], Центральн. державн. архів-музей літерат. і мист. України, фонд № 273, оп. 1, од. зб. 19, с. 27.

⁹³ Ibidem, с. 5.

⁹⁴ Ibidem.

Наразі об'єктивне прийняття доробку науковця, між іншим в рамках відповідей на найважливіші для теорії і практики перекладу питання (такі, як неперекладність), дає можливість зауважити системність мислення та емпіричну філософську візію перекладу вже в першій науковій розвідці ученого. З аргументованого О. Фінкелем кількісного методу оцінки вихідного тексту по відношенню до твору-джерела можуть і нині скористатися чимало практиків перекладу, а особливо тих, які дотримуються точности оригіналу, на противагу власної інтерпретації в перекладі. Думками про зміну стилістичних функцій певних лексичних елементів, що набувають у перекладі гострішого звучання, дослідник заклав найприйнятнішу, на наш погляд, стратегію передачі суржику іншими, передусім монолінгвальними, мовами.

Опріч цього, монографія *Теорія й практика перекладу* і пізніша дисертація на її основі, вважаємо, є цінним і цікавим свідченням також для дальшого осмислення (або і відкриття) історії перекладу та перекладознавства в Україні. По-перше, з огляду на відтворені в обох розвідках масштаби тогочасного перекладацтва — помітні в поданих автором ілюстраціях для критичного аналізу перекладів. По-друге, з огляду на відчутну глибину теоретичних і методологічних розважань із вивчення перекладу, яку мали представники найпліднішої для української гуманістики доби Розстріляного Відродження, презентованої й коментованої О. Фінкелем у його першій науковій студії.

References

- Ayzenshtok I., *A.M. Finkel' – teoretik khudozhestvennogo perevoda*, „Masterstvo perevoda” 1970, Sb. 7, p. 91-118.
- Bensimon P., *Présentation*, „Palimpsestes” 1990, nr 4 (Retraduire), p. 9-13.
- Berman A., *La retraduction comme espace de la traduction*, „Palimpsestes” 1990, nr 4 (Retraduire), p. 1-7.
- Derzhavin V., *Nashi pereklady z zakhidnykh klyasykyv ta potreby suchasnoho chytacha*, „Chervonyy shlyakh” 1930, nr 10, p. 160-168.
- Derzhavin V., *Problema virshovanoho perekladu*, „Pluzhany” 1927, nr 9-10, p. 44-51.
- Finkel' A., *O kriteriyakh tochnosti stikhotvornoho perevoda*, Tsentral'n. derzhavn. arkhiv-muzey literat. i myst. Ukrayiny, fond nr 273, op.1, od.zb.44, cherven'-veresen' 1963 r.
- Finkel' A.M., *G.F. Kvitka-Osnov'yanenko kak perevodchik sobstvennykh proizvedeniy: Disertatsiya na zdobuttya k.fil.n. Rukopis*, Tsentral'n. derzhavn. arkhiv-muzey literat. i myst. Ukrayiny, fond nr 273, op. 1, od. zb. 17, pochato 1939 r., 71 arkush.
- Finkel' O., *H.F. Kvitka-Osnov'yanenko – perekladach vlasnykh tvoriv*, [v:] *Kvitka-Osnov'yanenko: Zb. na 150-richchya narodzhennya*, Kharkiv 1929.
- Finkel' O., *Pereklad i mistse yoho v shkoli: [stattya z pravkamy avtora do zhurnalu „Ukrayins'ka mova v shkoli” 1951]*, Tsentral'n. derzhavn. arkhiv-muzey literat. i myst. Ukrayiny, fond nr 273, op. 1, od. zb. 19.
- Finkel' O., *Pro kryteriyi tochnosti virshovanoho perekladu*, [v:] Fynkel' A., *O kryteriyakh tochnosti stykhotvornoho perevoda*, Tsentral'n. derzhavn. arkhiv-muzey literat. i myst. Ukrayiny, fond nr 273, op. 1, od. zb. 44, cherven'-veresen' 1963 r.

- Finkel' O., *Terminolohichne shkidnytstvo i yoho teoretychne korinnya*, [v:] http://movahistory.org.ua/wiki/Finkel'_Ol._M._Terminolohichne_shkidnytstvo_i_yoho_teoretychne_korinnya.
- Gindin S., *Pochemu gumanitarii ne sklonny doveryat' chislu*, [v:] <https://cyberleninka.ru/article/v/pochemu-gumanitarii-ne-sklonny-doveryat-chislu-posleslovie-k-svidetelstvu-i-i-kovtunovoy-1>.
- Kal'nychenko O., Zarubina Z., *Volodymyr Mykolayovych Derzhavyn yak krytyk perekladu*, „Visnyk KhNU im. V. Karazina. Seriya: Inozemna filolohiya” 2016, vol. 83.
- Kal'nychenko O., Kamovnikova N., *Oleksandr Finkel' on the Problem of Self-Translation*, „Intralinea” 2019, vol. 21, [in:] <http://www.intralinea.org/archive/article/2349>.
- Koptilov V., *Aktual'ni pytannya ukrayins'koho khudozhn'oho perekladu*, Kyiv 1971.
- Levin Yu., *K voprosu o perevodnoy mnozhestvennosti*, [v:] *Klassicheskoye naslediyе i sovremennost'*, Leningrad 1981.
- Malikova M., *K opisaniyu filologicheskogo perevoda v 30-e gg.: A.A. Frankovskiy – perevodchik angliyskogo romana XVIII v.*, [v:] <https://cyberleninka.ru/article/n/k-opisaniyu-filologicheskogo-perevoda-v-1930-e-gg-a-a-frankovskiy-perevodchik-angliyskogo-romana-xviii-v>.
- Oleksandr Finkel' – zabutyi teoretyk ukrayins'koho perekladoznavstva*, za red. L. Chernovatoho i V. Karabana, Vinnytsya 2007.
- Printsipy khudozhestvennogo perevoda. Stat'i K. Chukovskogo i N. Gumileva*, Peterburg 1919, [v:] <http://lib2.pushkinskijdom.ru/printsipy-khudozhestvennogo-perevoda>.
- Ryl'skyy M., *Khudozhniy pereklad z odniyei slov'yans'koyi movy na inshu*, Kyiv 1958.
- Savchenko Yu., *Pochyn*, „Pluzhany” 1927, nr 9-10 (13-14).
- Shmiher T., *Istoriya ukrayins'koho perekladoznavstva XX storichchya*, Kyiv 2009.
- Szczerbiowski T., *Rosyjskie teorie przekladu literackiego*, Kraków 2011.
- Zarubina Z., *Vidminnosti mizh perekladom i avtoperekladom*, „Vestnyk KhNADU” 2007, vol. 37, [v:] <http://cyberleninka.ru/article/n/the-difference-between-translation-and-self-translation.pdf>.
- Zerov M., *O. Finkel'. Teoriya y praktyka perekladu*, „Zhyttya y revolyutsiya” 1929, vol. X.
- Zerov M., *U spravi virshovanoho perekladu*, „Zhyttya y revolyutsiya” 1928, vol. IX.

NOTA O AUTORCE

Julia Rysicz-Szafraniec – doktor, adiunkt w Zakładzie Ukrainistyki (Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet Wrocławski). **Wybrane publikacje:** *Українська мова як державна повноправна? (про причини й механізми врегулювання статусу української мови як державної за весь період незалежності)*, [в:] *Українське слово в гуманітарних дискурсах деіндустріальної епохи*, pod red. O. Bełey, Siedlce 2020, s. 93-113; *Podważenie stereotypów dyskursu wołyńskiego w polskim reportażu literackim i filmowym*, [w:] *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Monografia I*, pod red. B. Gaska i B. Juszcza, Siedlce 2019, s. 113-123; *Розширення методичної пропозиції в навчанні лексики і граматики української мови для потреб сучасної студентської аудиторії*, „Теорія і практика викладання української мови як іноземної”, Львів 2016, вип. 12, s. 25-32; *Засоби досягнення адекватності в перекладі міжурядових польсько-українських угод*, „Slavica Wratislaviensia” 2011, tom CLIV, s. 159-173; *Футбольна термінологія в різних слов'янських мовах з погляду структурного і конфронтативного вивчення*, „Slavia Orientalis” 2011, tom LX, nr 2, s. 277-286.

ORCID: 0000-0001-9492-8069

e-mail: julia.rysicz-szafraniec@uwr.edu.pl.